

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Костик Емілії Романівни на тему: «ІНСТИТУТ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ»,

**представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081- Право**

Актуальність теми дисертації. Наукова проблематика, пов'язана з правовим регулюванням інституту сурогатного материнства у міжнародному приватному праві, до якої звернулася Костик Емілія Романівна (далі – Дисертантка), має безперечну актуальність, що обумовлюється низкою чинників.

По – перше, дисертантка вперше серед вітчизняних науковців комплексно дослідила на рівні дисертаційної роботи інститут сурогатного материнства, власне, у міжнародному приватному праві. Якщо низка науковців у своїх дисертаційних роботах, такі як: Ю. В. Коренга «Договір сурогатного материнства в сімейному праві України» (2014 рік), А. А. Герц «Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг» (2016 рік), А. П. Головащук «Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій» (2017 рік) досліджували правовідносини сурогатного материнства, то дисертантка цільово присвятила своє наукове дослідження саме інституту сурогатного материнства за участю іноземного елемента, колізійного регулювання правовідносин сурогатного материнства у міжнародному приватному праві та сформувала свої авторські висновки та пропозиції щодо удосконалення цивільного законодавства України для забезпечення ефективного правового регулювання інституту сурогатного материнства у міжнародному приватному праві.

По – друге, актуальність теми дисертаційного дослідження дисертантки не викликає сумнівів зважаючи на те, що в Україні інститут сурогатного материнства є нерегульованим на законодавчому рівні, зокрема, за участю іноземного елемента. Дисертантка комплексно дослідила не лише вітчизняне

законодавство, а також приділила увагу порівняльному аналізу зарубіжних законів та нормативно-правових актів, які регулюють допоміжні репродуктивні технології, в тому числі й сурогатне материнство, а також, дослідила проблематику правового регулювання інституту сурогатного материнства за участю іноземного елемента як за кордоном, так і в Україні, шляхом аналізу законодавчих актів, судової практики, в тому числі практики ЄСПЛ. З огляду на це, дисертантка запропонувала та належно обґрунтувала доцільність доповнити Закон України «Про міжнародне приватне право» статтею 48. Колізійне регулювання відносин сурогатного материнства з іноземним елементом, що, у свою чергу, забезпечить якісне правове регулювання інституту сурогатного материнства за участю іноземного елемента.

По – третє, розвиток медицини та новітніх технологій потребує від національного законодавця адекватного рівня регулювання цивільних правовідносин, що вимагає оновлення цивільного законодавства з урахуванням потреб адаптації норм цивільного законодавства України до норм актів законодавства Європейського співтовариства та його гармонізації з модельними правилами європейського приватного права.

Усі ці фактори разом підкреслюють актуальність дисертаційної роботи Костик Емілії Романівни «Інститут сурогатного материнства у міжнародному приватному праві».

Теоретико-методологічна основа дослідження. Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтовна і всебічна. Дисертантка не тільки наводить, але й критично переосмислює науковий доробок відомих вчених, формулює відповідне авторське ставлення до визначених проблем регулювання інституту сурогатного материнства у міжнародному приватному праві. Правильне визначення об'єкта та предмета дослідження, формулювання на цій підставі взаємопов'язаних та взаємообумовлених завдань, дало можливість авторці логічно та послідовно викласти матеріал, розкрити проблему в цілому повно та всебічно. Емпірична база дисертації є цілком достатньою. Дисертанткою

опрацьовано матеріали судової практики застосування цивільного законодавства України та Закону України «Про міжнародне приватне право» (рішення у цивільних справах ухвалені місцевими, апеляційними судами, а також Верховним Судом тощо). Аналіз емпіричних даних представлено у додатках до дисертації, які в цілому вдало ілюструють теоретичні положення, які в ній викладені.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Метою дослідження дисертантка поставила комплексний аналіз законодавчого та колізійного регулювання правовідносин сурогатного материнства, ускладнених іноземним елементом та вироблення на цій основі пропозицій щодо його удосконалення. Мета дослідження достатньо вдало деталізується відповідними завданнями. Аналіз виконаної дослідницької праці та анотації до неї дає підстави стверджувати, що поставлені завдання виконанні, а мета дисертації досягнута. У проведеному дослідженні обґрунтовано і сформульовано положення і висновки, які є новими для науки цивільного права і виносяться на захист:

уперше:

- зроблено висновок, що при укладенні договору сурогатного материнства за участю іноземного елемента має застосовуватися колізійна прив'язка місця укладання договору, особливості якої потрібно враховувати при укладенні відповідних договорів, адже в окремих із них, передбачена юридична відповідальність за надання послуг сурогатної матері;
- запропонована авторська дефініція договору про сурогатне материнство, згідно із якою – це договір про надання послуги сурогатного материнства сурогатною матір'ю потенційним батькам, згідно з умовами якого сурогатна матір, за добровільною нотаріально посвідченою згодою та домовленістю між потенційними батьками відповідно до умов договору про сурогатне материнство шляхом імплементації ембріона або заплідненої яйцеклітини на основі біоматеріалу потенційних батьків,

надає послугу сурогатного материнства останнім для реалізації їхніх репродуктивних прав;

- досліджено, що походження дитини, особливості вибору місця проживання визначатимуться особистим законом потенційних батьків. У випадку заборони чи встановлення юридичної відповідальності за послуги сурогатної матері закордоном особистим законом фізичної особи, у договорі про сурогатне материнство зазначають інформацію про правові наслідки виконання цього договору з іноземним елементом, а також на первинній консультації надають всю достовірну правову інформацію для повного розуміння іноземними громадянами відповідальності з приводу своїх дій;
- зроблено висновок, що договірні правовідносини сурогатного материнства регулюються законом держави, на території якої укладається та виконується договір про сурогатне материнство, про що зазначається у договорі про сурогатне материнство;
- обґрунтовано доцільність доповнити Закон України “Про міжнародне приватне право” статтею 48. Колізійне регулювання відносин сурогатного материнства з іноземним елементом;
- зроблено висновок з приводу колізійного регулювання постмортальної репродукції у сфері сурогатного материнства щодо біологічного заповіту за участю іноземного елемента: регулювання, складання, скасування біологічного заповіту керуватиметься правом України, а з приводу особистого закону спадкодавця доцільно врахувати право його держави щодо регулювання як постмортальної репродукції, так і сурогатного материнства;

удосконалено:

- підходи щодо класифікації держав у контексті законодавчої регламентованості процедур сурогатного материнства на: країни, у яких дозволено альтруїстичне (некомерційне) сурогатне материнство; країни,

які дозволяють комерційне сурогатне материнство; країни, законодавство яких не регулює сурогатне материнство; країни, які забороняють будь-який вид сурогатного материнства;

- удосконалено визначення поняття “біологічний заповіт” як особистого розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті щодо її кріоконсервованого біологічного матеріалу із зазначенням повіреної особи, яка має право на його витребування та використання зазначеного біологічного матеріалу відповідно до умов біологічного заповіту;
- трактування репродуктивних прав людини в контексті ідей гуманізму та трансгуманізму – кожна людина має рівний і вільний доступ до методик ДРТ та має право на продовження свого роду за допомогою сурогатного материнства, зокрема; гуманним є те, що люди, які з різних причин втратили свою репродуктивну функцію, бажаючи мати своїх генетично споріднених дітей, послуговуються допомогою новітніх технологій та надбань у галузі медицини, зокрема сурогатним материнством;
- поняття репродуктивних клітин, відповідно до якого такі є об’єктами цивільних прав, тобто є матеріальним обмеженням у цивільному обороті об’єктом цивільних правовідносин у контексті концепції уречевлення;
- доповнення норми Цивільного кодексу України приписами, які визначають поняття та особливості складення біологічних заповітів.

набули подальшого розвитку:

- положення щодо доцільності легалізації комерційного сурогатного материнства для іноземців, оскільки на момент дослідження, держав, які дозволяють цей вид сурогатного материнства, невелика кількість, проте попит на цей вид ДРТ зростає;
- розвиток правової природи договору про сурогатне материнство як договору про надання послуг сурогатного материнства сурогатною матір’ю потенційним батькам;
- дослідження постмортальної репродукції в інституті сурогатного

материнства з огляду на недосконалість норм міжнародного приватного права у сфері регулювання посмертної репродукції.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані дисертанткою у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені нею до наукової новизни в частині «удосконалено» та «дістали подальшого розвитку», мають належний рівень наукової обґрунтованості.

Цього дисертантка досягнула за рахунок вдалої постановки проблем, використанні загально - і конкретно-наукових методів: *Метод узагальнення* використано під час загального аналізу законодавства країн, у яких сурогатне материнство дозволене, заборонене або взагалі законодавством не передбачене. Також цей метод проявляється протягом всього дисертаційного дослідження у пропозиції уніфікувати регулювання всіх юридичних аспектів інституту сурогатного материнства.

Метод індукції застосовано у підрозділі 3.1, у якому проведено аналіз договірних форм реалізації інституту сурогатного материнства у міжнародному приватному праві на основі аналізу окремих складових договору про сурогатне материнство та особливостях його укладання. Окрім того, метод допоміг сформулювати загальні вимоги та засади, які мають застосовуватися при укладенні та складанні договору про сурогатне материнство загалом.

За допомогою *діалектичного методу* проаналізовано плюралізм думок щодо інституту сурогатного материнства, його різне правове регулювання у міжнародному приватному праві, рішення ЄСПЛ, які по-різному тлумачили норми Конвенції про захист прав людини та її основоположних свобод у контексті застосування методу сурогатного материнства, судову практику держав, які також неоднаково вирішували спір щодо визнання батьківства над дитиною, народженою у результаті сурогатного материнства.

Метод аналізу та синтезу допоміг з'ясувати правову природу інституту сурогатного материнства у міжнародному приватному праві. Також важливу

роль цей науковий метод відіграв при дослідженні договірних форм реалізації інституту сурогатного материнства у міжнародному приватному праві.

Метод моделювання допоміг надати власні пропозиції з приводу запобігання сурогатного туризму, ефективності укладання договору про сурогатне материнство, охорони інтересів учасників програми сурогатного материнства, а також вирішенню проблеми визнання дітей, народжених у результаті застосування цього виду ДРТ державами, в яких заборонений інститут сурогатного материнства.

Серед спеціальних методів наукового дослідження ми використали такі: *історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний (догматичний), системний, герменевтичний.*

Історико-правовий метод застосовано більшою мірою в підрозділі 1.1, в якому досліджено генезу правового регулювання інституту сурогатного материнства у міжнародному приватному праві. За допомогою нього хронологічно досліджено історіографію вивчення цього методу ДРТ у міжнародному приватному праві та встановлено актуальність дослідження станом на сьогоднішній день.

Порівняльно-правовий метод як основний метод наукової роботи допоміг проаналізувати переваги, недоліки та прогалини у міжнародному приватному правовому регулюванні інституту сурогатного материнства держав з питань правомірності застосування цього способу лікування безпліддя та його наслідків для учасників, визнання батьківства щодо дитини, народженої в результаті сурматеринства, визнання державою таких дітей у випадку, якщо потенційні батьки скористалися послугами сурогатної матері за кордоном, вимоги щодо сурогатної матері, відповідальність суб'єктів цього виду ДРТ, у разі, якщо сурогатне материнство в країні їхнього походження чи перебування заборонене. Велику роль порівняльно-правовий метод відіграв у дослідженні колізійних прив'язок, коли правовідносини інституту сурогатного материнства ускладнені іноземним елементом.

За допомогою *формально-юридичного (догматичного) методу* проаналізовано зміст міжнародних приватних правових норм у контексті інституту сурогатного материнства.

Системний підхід допоміг розглядати інститут сурогатного материнства як правове явище реалізації репродуктивних прав, а також визначення його залежності від системних змін у правових нормах та суспільстві.

Використання *герменевтичного методу* дало змогу дослідити та проаналізувати не лише норми права, нормативно-правові акти, які регулюють інститут сурогатного материнства, наукові статті, дисертації науковців, які досліджували цей вид ДРТ, а також матеріали біоетики, медицини, Біблію, Коран. Завдяки дослідженню та аналізу вищезгаданої інформації за допомогою цього наукового методу об'єктивно визначено правову природу інституту сурогатного материнства, його генезу, особливості правового регулювання у різних державах світу, ставлення релігії та біоетики до цього виду ДРТ. Застосування герменевтичного методу забезпечило адекватне тлумачення інституту сурогатного материнства у міжнародних приватних правових нормах, дослідження яких було предметом наукової роботи.

Академічна доброчесність. В дисертаційній роботі Костик Емілії Романівни «Інститут сурогатного материнства у міжнародному приватному праві» не виявлено порушень академічної доброчесності. Авторка використовує науково обґрунтовані джерела і літературу, вказуючи на їх джерела та дотримуючись принципів цитування. У роботі дотримано стандартів академічної чесності та етики, відсутній плагіат і незаконне використання інтелектуальної власності інших авторів. Весь матеріал, представлений у дисертації, належно атрибутовано та вказано походження інформації.

Структура та оформлення дисертації. Структура дисертації відображає логічну послідовність викладу матеріалу і включає такі основні розділи, як вступ, літературний огляд, методологія дослідження, виклад основного матеріалу, висновки та рекомендації, список використаних джерел літератури та додатки.

Кожен розділ містить необхідні підрозділи, що допомагають структурувати та узгоджувати викладення ідей. Оформлення дисертаційної роботи відповідає науковим стандартам і вимогам. Робота оформлена згідно з встановленим науковим стилем, використовується наукова термінологія та відповідні стандарти наукового письма. Всі частини дисертації мають необхідні розділи, підрозділи, підзаголовки, відступи, кегль, міжрядковий інтервал тощо.

Дискусійні питання. Видається доцільним, що дисертаційна робота Костик Емілії Романівни «Інститут сурогатного материнства у міжнародному приватному праві» є досить добре написаною та структурованою дисертаційною роботою з належним рівнем наукового аналізу та аргументації. Вказані вище позитивні моменти дисертації не виключають наявності у дослідженні положень або пропозицій, які або викликають зауваження, або вимагають додаткової аргументації.

1. У розділі II Правовий статус учасників інституту сурогатного материнства у відносинах з іноземним елементом дисертації дисертантка зазначає про існування проблеми щодо визнання свідоцтв про народження дітей в зарубіжних державах. Як видається, в українських свідоцтвах про народження дітей зазначаються генетичні батьки без згадки про сурогатну матір, що у свою чергу, не створює правових проблем. Оскільки дисертація присвячена колізійному регулюванню інституту сурогатного материнства за участю іноземного елемента в Україні, на моє переконання, акцентувати увагу на проблематиці цього питання в іноземних державах виходить за межі дисертаційного дослідження.
2. Дисертанткою запропоновано доповнити Закон України «Про міжнародне приватне право» статтею 48. Колізійне регулювання відносин сурогатного материнства з іноземним елементом. Проте, доречно було б прийняти Закон України «Про сурогатне материнство»,

оскільки чинний ЗУ «Про міжнародне приватне право» містить колізійні прив'язки щодо місця укладання договору та особистого закону фізичної особи.

3. У розділі III Форми реалізації репродуктивних прав у сфері сурогатного материнства у міжнародному приватному праві дисертації дисертантка здійснює правовий аналіз договору про сурогатне материнство. Досліджуючи зазначений договір, дисертантка не приділила більш теоретичному аспекту договору загалом, що могло би зробити дисертацію, ще більш цікавою та інформативною.

Проте висловлені зауваження загалом не применшують наукової цінності результатів дисертаційного дослідження. Дослідження є завершеним, цілісним, обґрунтованим, самостійним, має високий теоретичний рівень і практичне значення.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Костик Емілії Романівни «Інститут сурогатного материнства у міжнародному приватному праві» є актуальним і важливим, оскільки стосується одного з найбільш поширених видів репродуктивних технологій серед громадян України та іноземців – сурогатного материнства. Дисертація містить наукову новизну, викладення наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертації є повним і систематичним. Авторка достатньо глибоко дослідила теоретичні аспекти і провела аналіз практичного досвіду, що дозволяє зробити вагомі висновки та рекомендації щодо поліпшення ситуації у цій сфері. Дискусійні положення, представлені в роботі, розкривають важливі аспекти проблеми, але вимагають подальшого обговорення та дослідження для повного осмислення і виявлення можливих шляхів вирішення. Отже, Костик Емілія Романівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право», оскільки її дисертація «Інститут сурогатного материнства у міжнародному приватному

праві» виконана у відповідності до вимог, встановлених Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Рецензент

Старший науковий співробітник
відділу проблем цивільного, трудового
і підприємницького права Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

М.В. Венецька